

ІСТОРИКО-ГЕОГРАФІЧНІ ДОСЛІДЖЕННЯ

УДК 911.5

Воловик В.М.

Аналіз концепцій культурного ландшафту в американській та європейській географії

У статті розглядається еволюція терміну «культурний ландшафт» у країнах Європи та США, де склалося його розуміння як продукту освоєння культурою або культурами певного фізичного простору (території). Ландшафтний комплекс вміщує не лише культурні елементи як свої складові, а сам є культурним артефактом, формою культури.

Ключові слова: культурна географія, гуманістична географія, культурний ландшафт.

Воловик В.М. Анализ концепций культурного ландшафта в американской и европейской географии. В статье рассматривается эволюция термина «культурный ландшафт» в странах Европы и США, где сложилось его понимание как продукта освоения культурой или культурами определенного физического пространства (территории). Ландшафтный комплекс вмещает не только культурные элементы как свои составляющие, но и сам является культурным артефактом, формой культуры.

Ключевые слова: культурная география, гуманистическая география, культурный ландшафт.

Volovyk V.M. Analysis of conceptions of cultural landscape in American and European geography. In the article the evolution of term «cultural landscape» is examined in the countries of Europe and USA, where his understanding was as to the product of mastering a culture or cultures of certain physical space (territories). A landscape complex contains cultural elements as constituents not only, and is cultural artifact, form of culture.

Keywords: cultural geography, humanism geography, cultural landscape.

Актуальність досліджень. У фізичній географії центральною концепцією є *ландшафтна*, методологічний потенціал якої далеко не вичерпаний. Використання ідеї культурного (етнокультурного) ландшафту в ландшафтознавстві дало важливі теоретичні й методологічні результати. Концепція культурного ландшафту побудована на гуманітарно-екологічній орієнтації і ландшафтному підході. Особливо цікавим є вивчення накопиченого досвіду американської та європейської культурної географії¹. Автором терміну «культурний ландшафт» є американський географ К. Зауер. Ще один із засновників напряму Дж. Б. Джексона, цей складний термін визначає як частину земної поверхні, яку можна охопити поглядом [19]. Таке просте визначення Дж. Б. Джексона забезпечує наявність відправного пункту для наукових досліджень культурного ландшафту серед істориків, архітекторів, соціологів, антропологів, літературознавців, які знайшли в ньому необхідне розуміння природного оточення людини.

Якщо термін «культурний ландшафт» часто вживається в російській та українській географічній літературі, «культурна географія» має певні зауваження з етимологічного погляду. Слово «культура» вживається у народів Європи майже однаково: словацьке – *kultura*, болгарське – *култура*, німецьке – *kultur* походить

¹ Культурна географія – напрям соціально-економічної географії, який вивчає просторові культурні відмінності і територіальний розподіл культур. Головними розділами напряму є поведінкова і культурна географія.

від латинського – *cultura*, що означає «обробіток, догляд, землеробство; поклоніння, шанування». Але якщо в американській географії поєднання «культурна географія» не викликає заперечень, в українській можуть вживатись слова «некультурний», «безкультурний», що у відношенні до «географії» неприпустимо. Немає «некультурної» або «безкультурної» географії. Тому українські дослідники вживають поняття «культурний ландшафт» у контексті антропогенного ландшафтознавства або гуманістичної географії.

На роль культурних ландшафтів можуть претендувати етнокультурні території (ландшафти), де культурна та природна спадщина є рівноправними складовими, а в історико-ландшафтному середовищі живуть і працюють етноси.

Аналіз досліджень і публікацій. Неоднозначність концепту ландшафту в різних мовах створила різні можливості його реалізації в національних географічних школах при створенні наукових ландшафтних концепцій [5]. Основні напрями в англо-американській культурній географії опрацьовані Дж. Голдом [2]. У монографії М. В. Рагуліної «Культурна географія: теорія, методи, регіональний синтез» проведено аналітичний аналіз стану англо-американської, німецької, французької культурно-географічної шкіл [6]. В Україні історією європейської та американської еволюції терміну «ландшафт» та «культурний ландшафт» займаються М. Д. Гродзинський [3], Ю. Г. Тютюнник [10].

Мета. Виявлення концептуальної своєрідності у дослідженні культурних ландшафтів провідних європейських та американських шкіл.

Результати досліджень. Сучасне розуміння культурного ландшафту є неоднозначним як у світовій, так і російській та українській географії. Ландшафтна концепція в англо-американській географії знаходиться на чільному місці. Основоположник американської школи культурної географії Карл Зауер писав: «*Становлення культурної географії як науки було пов'язане з формулюванням концепції культурного ландшафту*» [30, с. 190]. Подібної позиції притримуються сучасні географи Р. Хартшорн, В. Зелінські. Американський географ Р. Шейн вважає ландшафт фундаментальним концептом американської географії ХХ сторіччя [31].

Від моменту появи терміну під культурним ландшафтом розумілася територія, яка характеризується специфічним взаємозв'язком природних і культурних форм [29]. Культурний ландшафт розглядався як результат боротьби культури з природним середовищем за своє існування і як «банк даних» цієї боротьби: «*Ландшафт виступає в ролі скрупульозного свідка пристосування людини до навколишнього середовища*» [2].

На думку К. Зауера, культура є діючим початком, природний ареал – посередником, а культурний ландшафт – результатом (індикатором) їхнього контакту: «*Культурний ландшафт є географічним районом у кінцевому його осмислюванні (Chore). Всі складові культурного ландшафту відбираються самим дослідником*» [29, с. 46]. У цьому постулаті висвітлені головні методологічні засади, які стали характерними для американської ландшафтно-географії – її домінуюча гіпертрофована антропоцентричність і «безприродність». Природа є лише фоном, ареною, але не природною основою для формування та розвитку етнокультури.

К. Зауер розробив схему морфології культурного ландшафту. До її переваг можна віднести врахування взаємозв'язку натурального й культурного ландшафту, а також зовнішні характеристики культурного ландшафту. Структурна морфологія концентрується на морфології зовнішніх форм ландшафту. Як форми прояву

взаємодії культури й природного середовища можуть бути населення (його щільність і рухливість), селитебна структура, комунікації, процеси виробництва. Структурна морфологія ландшафту націлена на створення синтетичного знання, заснованого на аналізі його елементів. Всі елементи культурного ландшафту, виявлені у фізичному просторі, стають доступними для вимірювання, картування та аналізу. Тому великомасштабна географічна (топографічна) карта є важливим джерелом інформації про культурний ландшафт.

На території США К. Зауер виділяв різні тимчасові стани американського культурного ландшафту – індіанський ландшафт, піонерний ландшафт, фермерський ландшафт [30]. Заснована ним школа «культурного ландшафту» в університеті Берклі (Каліфорнія, США) вплинула на розвиток національних досліджень: сформувалася така особливість американської ландшафтно-географії як перевага соціологічності над етнічністю в дослідженнях американського культурного ландшафту. Ландшафт у розумінні К. Зауера та його послідовників розглядається як *«одна з форм, через яку культурні групи намагаються створити та підтримувати свою ідентичність»* (Bourassa, 1991, с. 91) [за 3, с. 18]. Такий підхід дозволяє вивчати не лише класичні компоненти культурного ландшафту, а й поглибити вивчення етноландшафтної складової.

У 1934 році П. Е. Джеймс пише про культурний ландшафт: «Багато авторів описують особливості земної поверхні, які виникли під впливом людини як культурний ландшафт, тобто натуральний ландшафт, змінений людиною... Фактично ж первинний вигляд Землі, замінившись з появою людини на культурний ландшафт, зник, поступившись місцем новому, але як і раніш єдиному ландшафту» [8]. Автор вказує на єдність природного та культурного шару, ототожнюючи натуральний та культурний ландшафти.

Наукова критика є традиційним явищем для американської культурної географії. Одним з спірних моментів в американській школі К. Зауера є проблема неоднозначності поняття «ландшафт». При цьому в рамках англо-американської географії проблеми натурального ландшафту не існувало, оскільки вважалося, що з появою людини ні про які натуральні ландшафти не може бути й мови [наприклад, Р. Хартшорн, 1939]. Тому проблема подвійності ландшафту розглядалась як поняттєво-термінологічна – як проблема подвійності концепту ландшафту.

Одним з перших серйозних критиків концепту ландшафту є Р. Хартшорн, представник хорологічної школи [23]. По-перше, він негативно сприймав семантичну неоднозначність концепту – повсякденні змісти слова («вид частини земної поверхні в перспективі» або «зовнішня доступна для огляду поверхня Землі») істотно не збігалися з його науковим змістом («ділянка земного простору з певними характеристиками»), що було зорієнтовано на вивчення неоднорідностей земної поверхні [23, с. 150]. По-друге, численні визначення ландшафту як єдності, цілісності, набору предметів, які викликають цілісні відчуття, на думку Р. Хартшорна, не є визначеннями, оскільки не відображають цієї нової якості.

Значні критичні зауваження викликала візуальність, репрезентативність культурного ландшафту, оскільки вона відбиває лише частину властивостей географічного об'єкту. Ще одним недоліком концепту ландшафту було й те, що це іноземне для американців слово.

Проблему перекладу для англомовних географів Р. Хартшорн пропонує

вирішувати в такий спосіб: «Якщо використати ландшафт у значенні частини ареалу, виходячи з В. Пенка, то можна його перекласти як регіон. У деяких випадках коректно його перекласти як «ландшафтні відчуття», в інших випадках – як landscape. Точно знати, що він означає, читач може вирішити сам, виходячи з контексту або при реферуванні оригіналу. Загалом, термін ландшафт можна використати в значенні ареал, регіон або округ, або щось подібне, з додаванням при необхідності деяких атрибутів» [23, с. 169].

Р. Хартшорн про термін «ландшафт» пише: «Можливо, цей концепт значимий для інших наук, але для географії він має невелике значення – нам у ньому немає необхідності. У майбутньому більшість географів будуть мало користуватися або взагалі відмовляться від концепту, що базується на їхніх фізичних відчуттях ареалу» [23, с. 160]. Р. Хартшорн, розробляючи регіональну концепцію географії, мав потребу в строгих і однозначних термінах, тому й запропонував відмовитися від використання такого двоїстого терміну як ландшафт.

Не задовольнила Р. Хартшорна й ландшафтна концепція Карла Зауера. На його думку, в роботі К. Зауера «Морфологія ландшафту» (1925) «важко побачити відмінності ландшафту від регіону. В одному випадку Зауер дає визначення ландшафту як ареалу, створеного різними асоціаціями форм, а в іншій роботі вказує, що структура ландшафту включає особливості природного ареалу й форми, протипоставлені натуральному ландшафту людською діяльністю, – культурний ландшафт» [23, с. 155]. Тому концепт ландшафту Зауера може бути визначений як ареал без нематеріальних (духовних) феноменів.

Зауважимо, що географічна школа у Берклі не лише збереглась під шквалом критичних зауважень, але й досить плідно працювала упродовж десятиліть, досліджуючи американські культурні ландшафти. Вплив критики призвів до великої розмаїтості дослідницьких позицій в американській ландшафтній географії й максимально можливому використанню полісемантичного потенціалу концепту ландшафту. Всі розуміння ландшафту й пов'язаних з ним напрямів досліджень можна звести до двох основних позицій – територіальної соціокультурної і пейзажної образно-символічної.

У рамках соціокультурних досліджень ландшафту він розглядається як біографія місцевості, як продуцент соціального життя (наприклад, класовий ландшафт, гендерний ландшафт, фермерський ландшафт), як частина повсякденного життя (вернакулярний, або повсякденний ландшафт) [31].

Змістовні положення територіального соціокультурного напрямку досліджень культурного ландшафту сформульовані Дж. Б. Джексоном:

- людина живе в культурному ландшафті соціально;
- культурний ландшафт – це єдність людей і їхнього навколишнього середовища;
- культурний ландшафт – це простір тих, хто живе й працює на його території;
- всі культурні ландшафти символічні: вони виражають наполегливе бажання людини перетворити Землю в небесний рай;
- культурні ландшафти піддаються змінам, тому що вони є вираженням бажання єдностей людей [24].

У дослідженнях культурних ландшафтів Дж. Б. Джексон виділяє два базових моменти: приватне житло як первинний ландшафтоутворюючий елемент

і прототип великого світу в культурі й етнічний (етнокультурний) аспект ландшафту.

Одним з популярних напрямів дослідження є гендерний, де ландшафт розглядається через призму чоловічого та жіночого начал. Дж. Роуз стверджує, що натуральна частина культурного ландшафту проявляється, наприклад, в образах німф, дріад (пасивних і слухняних), асоціюється з жіночим початком, а його освоєння, окультурення ландшафту – з чоловічим [28].

Соціокультурні дослідження культурного ландшафту, в основі яких лежить поняття про культурний ландшафт як про територію й приділяють переважну увагу дослідженню артефактів, зазнали критики з боку представників нової культурної географії за надмірну увагу до матеріальної сторони культури та за досить «подроблене» вивчення культурного ландшафту [18, 21].

Образно-символічні дослідження ландшафту відрізняються більшою розмаїтістю змістів – від образу місця до його репрезентації. «Ландшафт – це більше, ніж природа, на яку накладаються матеріальні прояви діяльності людини ... Ми самі привнесли в ландшафт різні змісти, які можуть бути описані як психологічний, релігійний, естетичний й моральний» [34]. У такому вигляді ландшафт може розглядатись як просторово-візуальний ансамбль місця, і репрезентація місцевості, і символічний феномен, і символ місця, і метафора (наприклад, політичний ландшафт, ландшафт страху), і навіть текст у лінгвістичному змісті («читання ландшафту»).

Але у всіх випадках пейзаж (ландшафт) у дослідженнях цього напрямку має суттєве значення. Зазначимо, що пейзажний напрям ландшафтних досліджень характерний для британської культурної географії [15, 17, 25, 26].

Цікавим прикладом образно-метафоричного сприйняття ландшафту є дослідження Д. Косгроува, у якому він розглядає просторову організацію культурного ландшафту [16]. Автор виділяє три основних типи ландшафту: місто, серединний ландшафт і пустеля. Для характеристики цих типів він активно використовує метафоричні образи. Так, місто він називає королівством культури, яке є центром у багатьох відносинах. Як центр влади й керування місто характеризується тим, що саме в ньому живе правляча еліта суспільства. У гендерному плані місто є чоловічим простором. Відносно серединного ландшафту Д. Косгроув застосовує образ саду як окультуреної й керованої природи. Ця частина загального ландшафту пов'язана з жіночим початком, вона найродючіша та найпродуктивніша. Серединний ландшафт є ідеалом збалансованого й щасливого життя суспільства. Пустеля – третій тип ландшафту, у класичній традиції він характеризується як нейтральний, оскільки він протосоціальний. Тому пустеля має найнижчий статус.

Кожний з виділених типів ландшафту має більшу кількість значень залежно від контекстуальних стосунків. Наприклад, пустеля може розглядатися як джерело соціального життя, як місце, де воно починається, а місто сприймається як зрілий тип суспільства. Серединний ландшафт – це тип, який дозволяє зберігати загальний баланс. Відзначимо, що схема Д. Косгроува відбиває християнську світоглядну позицію організації культурного ландшафту. Загалом, просторово-статусна схема культурного ландшафту Д. Косгроува виглядає так: місто – сад (серединний ландшафт) – пустеля [16].

В англо-американській школі «культурного ландшафту» представлені дослідження ландшафтних символів. Для розуміння символіки культурного

ландшафту необхідно усвідомити ціннісні установки й переваги тих людей, які його сформували, а також тих, хто «володіє» образами ландшафту. Такий підхід припускає вибудовування дослідження відповідно до двох рівнів: просторовими традиціями місцевого угруповання (етносу) й образами ландшафту серед «краєзнавців» – носіїв історії краю. У ландшафтно-символічних дослідженнях акцент робиться на виявленні етнокультурної розмаїтості країн і окремих регіонів. Оригінальними темами ландшафтно-символічних досліджень є концепції про топофільні і топофобні, тобто про безпечні й небезпечні ландшафти.

Образно-символічний компонент у складі культурного ландшафту вимагає пошуку особливих методів і засобів для його виявлення й аналізу. Дж. Голд для дослідження ландшафтних переваг пропонує такі методи, як інтерв'ювання, безпосередні спостереження, фотографування [2].

Ландшафтно-мистецтвознавчі дослідження базуються на вивченні сприйняття здобутків ландшафтного живопису як джерел географічної інформації (один з найбільш яскравих прикладів використання художнього концепту ландшафту в культурній географії). На думку С. Даніельса, ландшафтна картина може визначати видиму форму націй (етносу), виражаючи сутність національної самосвідомості, етнічного характеру [20]. У ландшафтному живописі втілюється безліч форм національної (етнічної) самосвідомості – його регіональна й місцева своєрідність, соціальні, сімейні, релігійні особливості.

Образно-символічні дослідження, в основу яких покладено художнє розуміння ландшафту, активно використовують матеріали мистецтва, підкреслюючи плідотворність прикордонного положення ландшафтної концепції між наукою й мистецтвом. З іншого боку, у силу позатериторіальності пейзажних репрезентацій у дослідженнях цього напрямку є ризик втрати територіальної сутності ландшафту [21].

Одним з провідних географічних часописів у Північній Америці був «*Landscape*» (засновник Дж. Б. Джексон), який почали видавати з 1951 року. У його публікаціях з'являються статті присвячені вернакулярним ландшафтам («*vernacular landscapes*»), а також обговорюються дефініції терміну «культурний ландшафт» [3]. До вернакулярних ландшафтів американські географи відносили мотелі, фаст-фуди, мобільні будинки, гаражі тощо [19]. В. Зелінські запропонував термін «вернакулярні регіони» й визначив їх як території, що сприймаються такими, що відзначені індивідуальними рисами людьми, що тут живуть, та\чи людьми поза межами цього регіону [35].

Німецька школа ландшафтознавства, без сумніву відноситься до найвідоміших географічних шкіл. Вона мала значний вплив на формування інших національних шкіл, і відповідно, сама зазнала зворотного впливу, особливо з боку американської й російської (радянської) географії. Одним з перших серед німецьких учених, який вжив поняття культурного ландшафту, був О. Шлютер. Йому вдалося об'єднати хорологічні ідеї А. Геттнера з антропоцентризмом французької географії людини (Е. Реклю, В. де ля Блаш) [32]. А. Геттнер трактував культурний ландшафт комплексно як єдність природних і культурних об'єктів, доступних сприйняттю людини. У його визначенні значна увага приділялась ролі соціальної людини, територіальних єдностей людей у формуванні культурного ландшафту. Нагадаємо, що засновник американської школи культурної географії Карл Зауер, німець за походженням високо оцінив його роботи й зазнав впливу його ідей.

Німецькі географи розуміли й розкривали енергетику слова *Landschaft*, не зводячи все різноманіття його змістів до тих, які привніс живопис. Ніхто з німецьких географів не розглядав концепт ландшафту лише як естетичний. Навіть А. Гумбольдт, хоча й використав пейзажний метод у наукових цілях при проведенні польових робіт, не зводив дані про ландшафт до естетичних [4]. При цьому живопис, художнє сприйняття ландшафту вплинули не тільки на формування концепту культурного ландшафту в німецькій географії, але й на формування даних про ландшафт як основного об'єкту природничих досліджень.

У географії Німеччини пейзажність як концепт ландшафту особливо сильно помітна в першій третині XX століття. Лео Вайбель визначає ландшафт як *«частину земної поверхні й небосхилу, які лежать у полі нашого зору й розглядаються в перспективі з певного місця»* [Waibel, 1928, за 23, с. 152]. У це визначення з пейзажного живопису привнесений і небосхил, що «зникає» у новітніх визначеннях ландшафту, і дані про перспективу, і, найголовніше – вертикальні аспекти ландшафтного комплексу.

Інші аспекти концепту ландшафт розкриваються через його психологізацію. Як пише В. Хеллпах ландшафт це *«загальне враження, яке викликається в нас частиною земної поверхні й відповідною частиною небосхилу»* [Hellpach, 1923, цит. за 23, с. 152]. Р. Хартшорн у свою чергу зауважує, такий підхід до ландшафту припускає присутність спостерігача, який розглядає конкретний вид (the scene) за вертикаллю – так, як він проявляється в перспективі [23, с. 152].

Цей «видимий ландшафт» формує основу концепції І. Граньо, що включає в нього візуальні, звукові відчуття, запахи й почуття, які він викликає. У результаті І. Граньо приходить до трактування ландшафту як тотального враження. Тим самим він розширює цей концепт, ідучи від абсолютизації візуального сприйняття [22]. Не зупиняючись на цьому, він здійснює об'єктивізацію ландшафту, включаючи в нього предмети, які відповідають за сприйняття ландшафту. Позиція гранично зрозуміла: від сприйняття ландшафту до ландшафту як такого (поки ще без розриву цих моментів).

У Німеччині ландшафтознавство розвивається як гуманітарний та соціологічний напрями, успадкувавши традиції німецької антропогеографії [1, 7]. Саме тут у дослідженнях культурних ландшафтів застосовуються екзистенційні, феноменологічні, перцепційні підходи [9]. Проявляється інтерес до вивчення культурних ландшафтів регіонального рівня, які розкривають регіонально-культурну розмаїтість німецьких земель, а також культурних ландшафтів історичних міст.

Значні напрями гуманізації традиційних ландшафтних досліджень саксонської школи Е. Неєфа. Перший напрям гуманізації проявляється в розширенні складу ландшафтного комплексу за рахунок «культури». Учні Неєфа, поряд з рельєфом, ґрунтом, кліматом, водним балансом, флорою й фауною, включають у ландшафт людину, результати його господарської діяльності й навіть артефакти. Сутність іншого напрямку гуманізації полягає у відмові від принципу редукціонізму відносно ландшафту: *«Кожний повинен розуміти, що ландшафт є терміном, який має різноманітні приховані змісти (конотації), і тому в нього не може бути єдиного й остаточного визначення»* [12]. Така позиція привела до прийняття важливого методологічного принципу – додатковості, або компліментарності, запропонованого Неєфом. Кожний із двох принципово різних підходів до розуміння ландшафту (як реального об'єкту і як штучного конструкту нашої свідомості) має право на існування, оскільки ландшафт – дуже складний феномен для аналізу й опису [27]. Від принципу

компліментарності залишається один крок до визнання необхідності міждисциплінарних досліджень ландшафту: *«Ландшафт не є ні єдиною об'єктивною, ні чисто суб'єктивною реальністю; він і те, і інше одночасно. Наукове дослідження ландшафту має потребу в спільних зусиллях різних дисциплін. Роздільний розгляд геологічних, біологічних, естетичних, історичних, психологічних, соціальних і економічних аспектів не властиве для комплексної ландшафтною реальності»* [33].

Французька ландшафтна географія є важливою частиною суспільної географії, або *la géographie humaine* (дослівний переклад – «людська географія»). Для французької ландшафтною географії в теоретичних і методологічних питаннях традиційно характерна нерозривність природи й культури, тісний зв'язок людського суспільства зі своїм оточенням. В її розвитку відсутній типовий для росіян й частково німецької ландшафтних шкіл період «втрати» культурного компоненту. Тому ландшафтна (точніше пейзажна) проблематика завжди розглядається в культурному контексті. Такий підхід було закладено ще Полем Відаль де ля Блашем, для якого найважливішим поняттям, що пов'язує в одне ціле культуру й ландшафт, було поняття способу життя [13].

Зусиллями Жана Брюна, П'єра де Ля Фонтена, Огюста Мейтцена, Альбера Деманжона, Марка Блока основну увагу французьких географів у першій половині ХХ сторіччя було зосереджено на вивченні сільських культурних ландшафтів. При цьому в методичному арсеналі французьких географів були використані етнографічні й фольклористичні методи досліджень.

У гуманістичній географії Франції головним завданням було виявити й описати вплив довкілля на почуття і стиль людини. Головною концепцією у науковому напрямі була *«genre de vie»* (приблизно – стиль життя), який можна охарактеризувати як інтегральний результат ландшафтних, історичних та соціокультурних впливів по відношенню до людини з її *«milieu»* (найближчим оточенням) [3, с. 15]. Тому структура ландшафтів мала міждисциплінарні характеристики і вивчалась як природно-соціо-історико-культурний ландшафтний комплекс. На думку Поля Клаваля, одного з фахівців культурної географії, ландшафт, з одного боку, є відбитком культури, а з іншого, функціонує як матриця, що визначає її подальший розвиток [14]. Охоплюючи естетичні переваги, релігійні уподобання (культурні) ландшафти самі є цікавим об'єктом для як для культурної, так і етнокультурної географії. Однак їхня інтерпретація – непросте завдання для дослідника, тому що ландшафти відбивають потреби й прагнення не лише сучасних людей, але й людей минулих епох, які не завжди легко визначити.

Особливістю сучасних пейзажних досліджень у Франції є їх яскраво виражений міждисциплінарний характер. Пейзаж (*le paysage*) привертав увагу представників різних наукових дисциплін, а також територіальних проектувальників, працівників органів державного й муніципального врядування. Концепція пейзажу як суттєвого виміру стосунків суспільства до світу стала базовою при створенні міждисциплінарного Центру з вивчення історії й культури, створеного в 1991 році в Бордо [11]. У діяльності Центру приймають участь географи, історики, археологи, архітектори, етологи, філософи, дизайнери, землевпорядники. Міждисциплінарні дослідження орієнтовані на пейзаж структуровані в трьох напрямках – аналіз еволюції пейзажу, дослідження сприйняття пейзажів і зв'язок пейзажу й ландшафтного планування.

Процес еволюції пейзажів розглядається як відбиття взаємодії суспільства

й природи, для розуміння якого потрібне комплексне дослідження, яке використовує методи природних і соціальних наук. Це дозволяє виявляти стани пейзажів, ідентифікувати фази їхньої трансформації й пояснювати провідні фактори їхньої динаміки. При цьому стан пейзажу визначається не лише природними, але й культурними, господарськими, управлінськими факторами. Такі дослідження мають певний прогностичний потенціал.

При дослідженнях сприйняття пейзажу чільним методом є спостереження – «без спостереження немає пейзажу». Дослідження будуються як на основі аналізу самого пейзажу, так і взаємодії людини й пейзажу як відносин глядача й видовища. При цьому аналізуються історичні (історія сприйняття окремих значимих пейзажів), соціальні (сприйняття пейзажів різними соціальними групами), психологічні аспекти взаємодії (вплив стану на людину на сприйняття пейзажу й вплив самого пейзажу на стан людини). Особлива увага приділяється виявленню культурних кодів, які відіграють домінуючу роль у нормах сприйняття й розуміння пейзажу, багато в чому визначають моделі його розвитку. Дійсно, етнічний фактор, фактор виховання відіграють провідну роль у формуванні культурних кодів і, відповідно, уявлень про красу пейзажу. Певний інтерес представляє типологія пейзажів, яку створено відповідно до різних типів культурних кодів. Французькими географами виділено шість типів пейзажів: 1) «пейзаж-текст» (літературний опис або художній образ ландшафту); 2) «емблематичний пейзаж» (ландшафт істориків і географів, пов'язаний із самоідентифікацією націй); 3) «органічний пейзаж» (типовий ландшафт регіону, об'єкт захисту регіональних екологічних рухів); 4) «пейзаж сучасності» (символ країни, регіону, міста, об'єкт паломництва туристів); 5) «науковий і екологічний пейзаж» (ландшафти – наукові лабораторії); 6) «внутрішній пейзаж», своєрідна віртуальна структура, яка виникає в уяві користувачів [11].

У рамках прикладного міждисциплінарного напряму діяльності зусилля направлені на аналіз особливостей пейзажу в ландшафтному плануванні. Про практичне застосування пейзажного підходу в практику територіального проектування й планування у Франції свідчить факт прийняття в 1993 році спеціального Закону «Про охорону пейзажів» [11].

Висновки. 1. Гуманізація американської географії багато в чому зумовлена необхідністю повороту концепції культурного ландшафту в наукову і суспільно-політичну сфери: полікультурне товариство вимагало збереження етнокультурних пам'яток. 2. У французькій гуманістичній географії формується гуманістичне трактування культурного ландшафту як території, у межах якої взаємодіють природні, соціальні та культурні факторів та як наслідок формується характерний стиль життя людини. 3. У американській та європейській школах культурної географії склалося поняття ландшафту як продукту освоєння певною культурою або культурами певного фізичного простору (території). Ландшафтний комплекс вміщує не лише культурні елементи як свої складові, а сам є культурним артефактом, формою культури [3].

1. Геттнер А. География. Ее история, сущность и методы [Текст] / А. Геттнер. – Л.; М. : ГИ, 1930. – 416 с.
2. Голд Дж. Психология и география: Основы поведенческой географии [Текст] / Дж. Голд. – М. : Прогресс, 1990. – 304 с.
3. Гродзинський М.Д. Пізнання ландшафту: місце і простір [Текст] : Монографія. У 2-х т. / М.Д. Гродзинський. – К. : ВПЦ «Київський університет», 2005. – Т. 1. – С. 14-15, 18-20. – ISBN 966-594-711-7 – Т. 1.
4. Гумбольдт А. Космос. Опыт физического мирописания [Текст] / Александр фон Гумбольдт. – М. : Изд. Николая Фролова, печ. 1857. – Т. 1. – 564 с.
5. Калуцков В.Н. Ландшафт в культурной географии [Текст] / В. Н. Калуцков. – М. : Новый хро-

- нограф, 2008. – С. 22-33. – ISBN 978-5-94881-062-1.
6. Рагулина М.В. Культурная география: теория, методы, региональный синтез [Текст] / М.В. Рагулина. – Иркутск : Изд-во Ин-та географии СО РАН, 2004. – 171 с.
7. Ратцель Ф. Народоведение [Текст] / Ф. Ратцель. – СПб. : Просвещение, 1902. – Т. 1. – 764 с. – Т. 2. – 877 с.
8. Словарь общегеографических терминов [Текст]. – М. : Прогресс, 1976. – Т. II. – 60-61.
9. Стрелецкий В. Н. Культурный ландшафт: теоретические и региональные исследования [Текст] / В.Н. Стрелецкий // Культурно-ландшафтные исследования в Германии: традиции и современность. – М. : Изд-во Моск. ун-та, 2003. – С. 42-54.
10. Тютюнник Ю. Г. О происхождении и первоначальном значении слова «ландшафт» [Текст] / Ю.Г.Тютюнник // Изв. РАН. Сер.геогр. – 2004. – № 4. – С. 116-122.
11. Фролова М.Ю. Восприятие ландшафтов и пейзажная политика во Франции [Текст] / М. Ю. Фролова // Вестник Моск. ун-та. – Сер. 5. География. – 1997. – № 2. – С. 30-33.
12. Bastian O. Assessment and classification of landscapes – adopting and developing Neef's landscape research in Saxony (Germany) [Text] / O. Bastian // Вісник Львів. ун-ту. – Сер. Географічна. – 2004. – Вип. 31. – С. 56-65.
13. Blache P. Vidal de la. Principles of Human Geography [Text]. – N.Y., 1926.
14. Claval P. Geographie culturelle. Une nouvelle approche des societes et des milieux [Text]. – Paris : Armand Colin, 2003. – 288 p.
15. Cosgrove D. Author's reponse [Text] // Progress in human geography. – 2005. – 29. – № 4. – P. 479-482.
16. Cosgrove D. Landscape and Myths, Gods and Humans [Text] // Landscape politics and Perspectives. – Providence : Berg Publisher Ltd., 1993.
17. Cosgrove D. Social formation and symbolic landscape [Text]. – London : Croom Helm, 1984.
18. Cosgrove D., Jackson P. New directions of culture geography [Text] // Area. – 1987. – 19. – P. 95-101.
19. Cultural landscape [Text] // Encyclopedia of human geography. - SAGE Publications, 2006. – P. 75-78.
20. Daniels S. Fields of Vision. Landscape Imagery and National Identity in England and United States [Text] // Polity Press, United Kingdom. – Oxford, 1993.
21. Daniels S., Cosgrove D. Iconography of Landscape [Text]. – Cambridge: Cambridge University Press, 1988.
22. Granö J. G. Geographische Ganzheiten [Text] // Petermann Mit. – 1935. – 81. – P. 295-302.
23. Harthshorne R. The nature of geographie. A critical survey of current thogh in the lighth of the past [Text]. – Pensilvania : Association of American Geographers, 1939. – 469 p.
24. Jackson J.B. Landscape as Theatre [Text] // Landscape. – 1979. – 23. – № 1. – P. 3-7.
25. Lowenthal D., Prince H.C. English Landscape [Text] // Geographical review. – 1964. – 54. – № 3. – P. 309-346.
26. Lowenthal D., Prince H.C. English Landscape Tastes [Text] // Geographical review. – 1965. – 55. – № 2. – P. 187-222.
27. Neef E. Uber den Begriff Komplementaritat in der Geographie [Text] // Petermanns Geogr. Mitt. – 1985. – 129. – № 2. – P. 141-142.
28. Rose G. Feminism and Geography // The Limits of Geographical Knowledge [Text]. – N.Y. : Polity Press, 1993. – P. 86-113.
29. Sauer K. Morphology of Landscape [Text] // University of California. – Publications in Geography. – 1925. – Vol. II. – № 2. – P. 19-53.
30. Sauer K. The forth dimension of geography [Text] // Annals of the Association of American Geographers. – 1974. – Vol. 64. – № 2. – P. 189-192.
31. Schein R. H. The place of landscape: a conceptual framework for interpreting of American scene [Text] // Annals of the Association of American Geographers. – 1997. – Vol. 87. – № 4. – P. 660-680.
32. Schluter O. Die Erdkunde in irhem Verhaltnis zu den Natur- und Geisteswissenschaften [Text] // Geographische Amzeiger. – 1920. – Bd. 21.
33. Tress B., Tress G., Decamps H., d'Hautserre A.-M. Bridging human and nature sciences in landscape research [Text] // Landscape and Urban Planning. – 2001. – № 57. – P. 38.
34. Tuan Yi-Fu. Man and Nature [Text] // Landscape. – 1966. – 15. – № 3. – P. 78.
35. Zelinski W. North America's vernacular regions [Text] // Annals of the Association of American Geographers, 1980. – Vol. 70. – No 1.